

**Драгић М. Живојиновић\***

Историјски институт  
Београд

**ПОВЕЉА ВЕЛИКОГ СЛУГЕ ЈОВАНА ОЛИВЕРА МОНАСТИРУ  
СВЕТОГ ДИМИТРИЈА У КОЧАНИМА\*\***

[1332–1341] децембар 7.

**Сажетак:** Велики слуга Јован Оливер додељује Манастиру Светог Димитрија у Кочанима, кога представља његов игуман Симеон, свог човека Тодора да насели манастирско селиште у Јастребници и дозвољава другим људима да се преселе на тај црквени посед кога ослобађа свих обавеза према себи или краљу. Повеља, иначе оригинална, записана је у Кочанима 7. децембра, између 1332. и 1341. године, руком протопопе Агапита.

**Кључне речи:** Јован Оливер, Свети Димитрије, Кочани, Јастребница.

Јован Оливер, велики слуга „Српске земље и поморске“, дарује свог зависног човека Тодора, који му се „из Грка предао“, кочанском Манастиру Светог Димитрија и његовом игуману Симеону да насели опустели монашки посед у Јастребници и, такође, омогућава другима који би то желели да се преселе на имање обитељи из Кочана. Насеобина се ослобађа „свих работа господства ми“ и других обавеза, било према самом Оливеру, било према краљу. Исправу је у Кочанима записао протопопа Агапит, 7. децембра неутврђене године, свакако између 1332. и 1341, у време владавине краља Стефана Душана. Потпис гласи: **ИСЈАНЪ ВЕЛИКИ СЛУГА ОЛИВЕРЪ ВЪСЕ СРПСКИЕ ЗЕМЛИЕ И ПОМОРСКИЕ.**

**Опис исправе**

Документ се чува у Архиву Манастира Хиландара, где је заведен под бројем 94 (топографска сигнатура А 9/5). Ради се о оригиналном

---

\* Ел. пошта: dragicmzivojinovic@gmail.com

\*\* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (XIII–XV): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

Драгић М. Живојиновић

примерку писаном канцеларијским писмом и црним мастилом на пергаменту димензија 178 x 245 мм. Текст укупно броји 14 редова (12 редова повеље, потпис и белешка о писару). На доњем делу акта утиснут је, на српски начин, овални воштани печат тамно-браон боје, дужине 36 мм и ширине 25–29 мм. Душан Синдик успео је да на њему прочита легенду **ВЛАИ О**, док се на фотографији, нажалост, ништа не може распознати.<sup>1</sup>

Фотографије се могу наћи у Архиву Српске академије наука и уметности (АСАНУ 8876.д.45), у Археографском одељењу Народне библиотеке (НБС Ф 2822) и у Архиву Србије (микрофилм). Подлогу нашег издања представља фотографија из Архива Србије.

### *Ранија издања*

К. Николајевић, *Србски Комнени по преданијем и по историји*, Гласник ДСС 13 (1861) 297; Архимандрит Леонид, *Историческое описание сербской царской лавры Хиландаря отношения къ царствамъ сербскому и русскому*, Москва 1868, 70, нап. 24; В. Григорович, *Очеркъ путешествія по европейской Турци*, Москва 1877<sup>2</sup>, 46–47; С. Новаковић, *Законски споменици*, 662–663. Сва издања заснована су на Григоровичевом препису и непотпуна су, будући да се заустављају са почетком санкције (8. ред документа). Описе су дали Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, № 50, 147–149 и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, № 94 (А 9/5), 89–90.

### *Текст исправе\**

+ По м(и)л(о)сти Б(о)ж(и)и и по м(и)л(о)сти г(о)споди)на ми кр(а)ла Степана, га слѣга вели Оливеръ створи х м(и)лос(т)ь г(о)споди)нѣ ми С(в)етомъ Димитрию |2| иже ѣ Кочѣнех(ь), а на лице игѣменѣ Симеонѣ. Наидох(ь) селище пѣсто С(в)ет(а)го Димитриа ѣ Истребницѣ и по|3|дах(ь) мога чл(о)вѣ)ка Тодора, кои ми се прѣда изъ Грькь, по рѣце да насели внози село. И таково м(и)л(о)с(т)ь ѣчи|4|них(ь), да греде кто любви С(в)ет(а)го Димитриа на законъ цр(ь)ковни и да сѣ слободни вѣ всѣхъ работъ г(о)с(под)ства |5| ми и да имъ се не ѣзима никии поданькъ, ни крал(е)въ, ни мои, ни позовь, ни д(ѣ)шегѣвни и да не ра|б|ботаю ни кѣнѣ работѣ, ни вранига, ни копанига, ни поноса, тькмо да работаю

<sup>1</sup> Уп. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, № 94 (А 9/5), 89.

\* Редакција издања: Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин Голубовић.

Повеља великог слуге Јована Оливера Манастиру у Кочанима

цр(ь)кви г(осподи)на ми С(ве)т(а)го |7| Димитриѧ. И да не има шласти  
никии владаль(ць) г(осподи)на ми крал(а), ни мои, ни сева(сть), ни кнезь,  
ни прахторь, |8| ни псарь, ни ини кто иже подь властию. Кто ли се наиде  
потварати и разарати сию м(и)лос(ть) и сие ѿтврь|9|жденик, всаки и по  
мнѣ господюци, да мѿ кс(ть) мьстникъ Г(оспод)ь Б(ог)ь и прѣч(и)стаѧ  
м(а)ти и с(ве)тии |10| Иван(ь) Кр(ь)ст(ите)ль и с(ве)тии Димитрие да мѿ  
кс(ть) сѡпротивникъ и .тїи. ш(ть)ць никеиских(ь) и .д̄. кр(а)г(е)л(и)сти,  
|11| а сию м(и)лос(ть) ѿчиних(ь) ѿ Кочан(ѣ)х(ь) на лице игѡменѿ Симеон  
нѿ, да шнѣ шладѡк. Записа се сиа м(и)лос(ть) |12| <мѣсе>ца дек(емвриѧ)  
.з̄. д(ь)нѣ.

**+ ИѦАН(Ь) ВЕЛИКИ СЛЪГЯ ѦЛИВЕРЬ ВЪСЕ СРПСКИЕ  
ЗЕМЛИЕ [И] ПОМОРСКИЕ**

+ протопопа Ягапить пи(са)...

### *Каснији записи*

На полеђини се налази запис монаха Никандра из XIX столећа:  
Записаник господара Ѧливера що е создаль церкова С(ве)таго Димитриѧ  
оу Истребницеоу (другом руком у загради: въ Коченѣ) ш неи же пишеть  
здѣ.<sup>2</sup>

### *Превод*

По милости Божијој и по милости краља ми Степана, ја, слуга ве-  
лики Оливер учиних милост господину ми Светоме Димитрију који је  
у Кочанима, а лично игуману Симеону. У Јастребници нађох пусто се-  
лиште Светог Димитрија, те дадох мога човека Тодора, који ми је из  
Грка дошао, да насели оно село. И учиних такву милост да на закон  
црквени иде ко воли Светог Димитрија, и да су слободни од свих рабо-  
та Господства ми, и да им се не узима никакав данак, ни краљев и мој,  
ни позоб, ни за убиство, и да не работају ниједну работу, ни орање ни  
копање, ни понос, само да работају цркви господина ми Светог Димит-  
рија. И да нема власт ниједан моћник господина ми краља, ни мој, ни  
севаст, ни кнез, ни прахтор, ни псар нити било ко други ко има власт.  
Ко ли се нађе да квари и поништава ову милост и ову одлуку, свакоме  
ко ће после мене владати осветник да буде Господ Бог и пречиста Ма-

<sup>2</sup> Према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, № 94 (А 9/5), 90.

Драгић М. Живојиновић

ти и свети Јован Крститељ, и свети Димитрије да му је противник, и триста осамнаест отаца никејских и четворица јеванђелиста. А учиних ову милост у Кочанима, лично игуману Симеону, он да има. Записа се ова милост децембра месеца у 7. дан.

+ ЈОВАН ВЕЛИКИ СЛУГА ОЛИВЕР СВЕ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ПОМОРСКЕ

### *Дипломатичке особености*

Исправу карактерише учестала употреба појма *милост* (у 1, 8. и два пута у 11. реду), иначе термина који означава правни чин, као имена самог документа. Будући да садржај милости углавном чини даривање нових поседа, као и потврда старих, посредно именоване овог акта као даровне повеље одговара његовом карактеру.

Документ почиње симболичком инвокацијом, за којом следе интитулација (*По милости Божики и по милости господина ми краља Степана, па слуга вели Оливеръ*) и инскрипција (*господинъ ми Светомъ Димитрију иже њ Кочънехъ, а на лице игъменъ Симеонъ*). Највећи део повеље припада диспозитиву (ред. 2–8), где Оливер говори о томе како је поклатио свог подложника Тодора обитељи Светог Димитрија у Кочанима да насели манастирско селиште у Јастребници и дозволио свим другим насељеницима, који то желе, да постану манастирски људи. Више од пола диспозиције чине имунитетне формуле (ред. 4–8) у којима се прецизно набрајају обавезе од којих је метох ослобођен и где се чиновницима краља и самог Јована Оливера забрањује приступ. Чиниоци санкције (ред. 8–10), којима се прети могућим прекршиоцима, јесу Христос, Богородица, свети Јован и Димитрије, никејски оци, четворица јеванђелиста. Следе промулгација (*сию милость њчинихъ њ Кочанѣхъ на лице игъменъ Симеонъ, да ѡнь ѡбладѡк*) и короборација (*записа се сиа милость*).

Датовање је месецом и даном (*месѣца декемвриа .ѧ. дънь*), недостаје година, а помен Душанове краљевске титуле сигуран је показатељ како је акт морао настати пре 1346. Ктиторски натпис из Лесновске цркве,<sup>3</sup> писан 6849. године од стварања света (1341/1342), у коме је Оливер титулисан као велики војвода, помера *terminus ante quem* на 1341. Редослед титула које је Оливер добијао од Стефана Душана (велики челник, велики слуга, велики војвода...)⁴ поставља 1332. годину као

<sup>3</sup> Ђ. Иванов, *Български старини из Македония*, София 1970<sup>3</sup>, № 14, 157.

<sup>4</sup> *Исто*, № 16, 158–159; Љ. Стојановић, *Записи и натписи I*, № 72, 30.

Повеља великог слуге Јована Оливера Манастиру у Кочанима

terminus post quem.<sup>5</sup> Лидија Славева и Владимир Мошин сматрају да је повеља обнародована пре српско-византијског рата из 1334, пошто се у потпису не спомињу територије освојене од Ромеја (Струмица, Прилеп, итд.).<sup>6</sup>

Акт се завршава аукторским потписом: + **ИСѦНЪ ВЕЛИКИ СЛЪГѦ ОЛИВЕРЪ ВЪСѦ СРПСКИЕ ЗЕМЛИЕ И ПОМОРСКИЕ** (састоји се од сличних елемената као владарска титула), иза кога следе потпис писара (протопопа Агапит) и воштани печат чија је легенда сасвим нечитка са фотографије.

### *Просопографски подаци*

О личностима **Симеона игумана** (2, 11), **Тодора** (3) и **Агапита протопопе** (14) не може се рећи ништа одређено јер се они јављају само у овом документу и нису познати други извори који би говорили о њима.

**Јован Оливер**, 1 – међу најмоћнијим великашима Стефана Душана. Редом је носио звања великог челника, великог слуге, великог војводе, севастократора и деспота. Управљао је великим деловима Источне Македоније, ковао је и сопствени новац као деспот. Ктитор је највеће и најлепше од сачуваних властеоских цркава XIV столећа, храма Светог арханђела Михаила у Леснову. Губи му се траг почетком владавине цара Уроша.

Литература: Ј. Радонић, *О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији*, Глас СКА 94 (1914) 74–108; Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1961, 159–165; Г. Томовић, *Повеља манастира Леснова*, ИЧ 24 (1977) 96–98; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978<sup>2</sup>, 219, 222, 234; *ИСН I*, 516–518 (Б. Ферјанчић), 531–532, 537 (М. Благојевић), 583 (Р. Михаљчић), 655, 660 (Г. Бабић-Ђорђевић); *СБР 4*, 437–438 (Ђ. Бубало).

### *Важнији појмови и установе*

У претходним бројевима *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови **милост**, **игуман**, **селиште**, **позоб**, **понос**, **севаст**, **кнез**, **прахтор**, **псар**, **протопопа**, према *Прегледу*, ССА 10 (2011) XXXV–LXVIII.

---

<sup>5</sup> Како је Стефан Душан крунисан за краља 8. септембра 1331, мало је вероватно да је за мање од три месеца два пута унапредио Јована Оливера.

<sup>6</sup> Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, № 50, 149. Нама се тај аргумент не чини довољно утемељеним.

**Велики слуга**, 1 (ред у изворнику) – дворско звање у српској средњовековној држави. Познато је да су га носили Прибац Хребелјановић и Јован Оливер. Сматра се да одговара византијској титули великог доместика (μέγας δομέστικός), али се, ипак, не може безрезервно ставити знак једнакости између њих. Наслов великог доместика је у Ромејском царству додељиван врховном војном заповеднику после василевса. Велики доместик заменио је доместика схола, ипак, извесно време оба звања постојала су напоредо. У XI и XII столећу постојали су велики доместици Истока и Запада, али је та разлика нестала после 1204. У XIII веку ранг доместика био је нижи од протовестијара и великог стратопедарха, док се у следећем столећу, како сведочи Псеудо-Кодин, успиње на лествици и долази одмах иза кесара. Велики доместик добија и дворска задужења, будући да је имао да служи цара на гозбама. Титула постоји све до пропасти Византије. У Србији пак велики слуга налазио се хијерархијски изнад великог челника и испод великог војводе, што сазнајемо из натписа испод Оливерове слике у Манастиру Леснову.

Извори: Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, № 72, 30; Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, ed. J. Verpeaux, Paris 1966, 133–136; Ђ. Иванов, *Български старини*, № 16, 158–159.

Литература: *The Oxford Dictionary of Byzantium* II, ed. P. A. Kazhdan, New York – Oxford 1991, 1329–1330; *ЛССВ*, 74 (Р. Михаљчић).

### **Топографски подаци**

**Кочане**, 2, 11 – Град на важној комуникацијској раскрсници у источној Македонији, смештен на североистоку средишњег дела слива Брегалнице, у јужном подгорју Осоговских планина, на месту где Кочанска река прелази из клисуре у Кочанско поље. Његов први помен у изворима потиче управо из ове повеље.

Литература: Ђ. Иванов, *Северна Македонија. Исторически издирвања*, Софија 1906, 213–214; Ј. Трифуновски, *Кочане – прилог проучавању наших варошица*, Географски преглед 8–9 (Сарајево 1964–1965) 131–146.

**Свети Димитрије**, 2 – „пусто селиште у Јастребници“ могло би да буде идентично са селом Доња Козница из Штипске нахије, чији је алтернативни назив био управо Свети Димитрије. Ово насеље, које данас више не постоји и не може се прецизно убицирати, забележено је у турском дефтеру из XVI века.

Повеља великог слуге Јована Оливера Манастиру у Кочанима

Извори: *Турски документи за историјата на македонскиот народ*. Том V, книга II, прир. М. Соколоски, Скопје 1980, 70, 99–100.

Литература: О. Иванова, *Исчезнатите месни имиња во областа по сливот на Брегалница*, Споменици на Македонија V, Прилеп 1988, 267; А. Стојановски, Д. Горгиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*. Дел I, Скопје 2001, 109.

**Јастребница**, 2 – средњовековни топоним могао би да одговара положају данашњег села Јастребника које лежи северно од Кочана, на падинама Осогова у сливу Кочанске реке. Савремено насеље основано је средином XVIII столећа, али постоје трагови и старијих насеобина, па није немогуће да се на истој локацији налазило дербенцијско село Јастребица о коме сведочи турски попис из XVI века.

Извори: *Турски документи*, 443–444.

Литература: Ј. Трифуновски, *Кочанска котлина – сеоска насеља и становништво*, Скопје 1970, 31, 64–66; А. Стојановски, Д. Горгиев, *нав. дело*, 98.

**Dragić M. Živojinović**

Institut d'Histoire  
Belgrade

**CHARTRE DE GRAND SERVITEUR JOVAN OLIVER  
EN FAVEUR DU MONASTERE SAINT-DIMITRI A KOČANI**

[1332-1341] décembre 7

*Résumé*

Jovan Oliver, « grand serviteur de la Terre serbe et du Littoral », offre à la confrérie de Saint-Dimitri à Kočani et à l'higoumène Simeon, un de ses serfs (homme dépendant), Todor, pour l'installer dans un village dévasté du monastère, situé à Jastrebnica, non loin de Kočani. Jovan Oliver autorise également tous ceux qui le désireraient à s'installer librement sur ce bien du monastère, auquel il garantit exemption de certaines redevances et l'interdiction faite aux fonctionnaires publics d'y pénétrer. Ce document a été écrit à Kočani, de la main du protopope Agapit, et porte la date du 7 décembre. L'indication de l'année faisant défaut, l'analyse des données contenues et leur recoupement avec les informations provenant d'autres sources a permis d'obtenir l'intervalle 1332-1341 comme possible période ayant vu sa délivrance. Cet acte de donation porte un sceau en cire dont la légende est illisible sur la photographie.

*Mots-clés* : Jovan Oliver, Saint-Dimitri, Kočani, Jastrebnica.